

навичок цієї особи, які надаються на безоплатній основі. У процесі волонтерської діяльності реалізується школа особистісного розвитку, успішної самореалізації особистості, розширюється коло професійних інтересів, відбувається професійне й особистісне самоутвердження. Найбільше цьому спонукають мотиви займатись добродійною діяльністю, які бувають різними в одній людині, із різними поєднаннями.

1. Бондаренко З. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі / З. Бондаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/ped_2008_1/2008-26-06/bondarenko.pdf.

2. Вайнола Р. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова. – К. : Академпрес, 1999. – 112 с.

3. Всеукраїнський громадський центр “Волонтер” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/287-problemi_normativno-pravovogo_zabezpechennya

4. Доля І. Волонтерство як форма участі молоді в громадському житті [Електрон. ресурс] / І. Доля // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua>.

5. Заверико Н. Основи управління діяльністю волонтерів : посібник для керівників волонтерських груп та програм / Н. Заверико. – Запоріжжя, 2004. – 25 с.

6. Закон України “Про волонтерську діяльність” від 19.04.2011 № 3236-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

7. Кратінова В. Волонтерство як засіб соціального та професійного становлення студентів спеціальностей “Соціальна педагогіка” та “Соціальна робота” / В. Кратінова, Н. Ларіонова, О. Песоцька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 6. – С. 76–81.

8. Лях Т. Методика організації волонтерських груп : навч. посіб. / Т. Лях. – К. : КУ ім. Бориса Грінченка, 2010. – 149 с.

9. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проєктів / За заг. ред. І. Звереві, Г. Лактіонової. – К. : Науковий світ, 2001. – 76 с.

10. Спенсер Г. Синтетическая философия / Г. Спенсер. – К. : Ніка-центр, 1997. – 512 с.

The article presents the tendency of regeneration and active development of such social phenomenon as volunteering in the life of a modern Ukrainian society. Volunteering nowadays has an important place in the formation of the spiritual culture, values and basic standards of the morality of a person and the society in general.

Key words: *volunteering, volunteer, charity, virtuousness, motive, reason.*

doi:10.15330/esu.10.115-120

УДК 37.011.32

ББК 74.200.506

Галина Дяків-Михайлюк

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – ЗАГАЛЬНА ВИМОГА І ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

У статті окреслено значення національно-патріотичного виховання дітей і молоді в сучасній Україні. Визначено структурні компоненти громадянсько-патріотичного виховання, залежність морально-громадянських відносин та інтегративних якостей морально-громадянської культури особистості.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання дітей і молоді, морально-громадянська культура особистості, одно-однозначна залежність морально-громадянських відносин та інтегративних якостей морально-громадянської культури особи.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта, здійснюючи радикальні перетворення, не відзначається поки що цілісністю, системністю у формуванні національно-патріотичних рис учнівської молоді, часто епізодично забезпечується особистісно-зорієнтований та особистісно-розвивальний підхід у громадянсько-патріотичному вихованні школярів, не вирішена низка завдань, що ставляться до змісту, форм, методів і результативності громадянсько-патріотичного становлення молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі національно-патріотичного виховання приділяли значну увагу відомі науковці, педагоги Г. Ващенко, І. Огієнко, А. Погрібний, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. К. Ушинський писав: “В основі виховання будь-якого народу лежить природна потреба у самозбереженні, самовдосконаленні, самоутвердженні шляхом розбудови власної держави. Через це будь-яке виховання має бути національним” [12, с. 177].

Актуальним для патріотичного виховання школярів є збереження історичної пам’яті. О. Вишневський пише “Кожна людина, як і кожна нація, розвиваються у просторі і часі. І те, куди вони рухатимуться у перспективі задається лінією їхнього розвитку в минулому” [6, с. 284]. Українці пройшли довгий і тернистий шлях від кріпацької неволі до незалежної держави, тисячі патріотів віддали своє життя за волю і процвітання України.

Сучасні наукові положення громадянсько-патріотичного виховання обґрунтовано в працях І. Беґа, М. Боришевського, О. Вишневського, Н. Дерев’янка, В. Костіва, Т. Маланюка, Ю. Руденка, , В. Сухомлинської, В. Ткаченка, Н. Чернухи, К. Чорної та інших авторів. Всі ці дослідники однакові в тому, що громадянсько-патріотичне виховання учнівської молоді має стати серцевиною усієї навчально-виховної діяльності в освітній сфері.

Формулювання цілей (постановка завдання). Метою статті є аналіз структурних елементів національно-патріотичного виховання дітей і молоді, обґрунтування перспектив громадянсько-патріотичного становлення сучасних школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед виховних напрямів сьогодні стрижневим і найбільш актуальним виступає громадянсько-патріотичне виховання молоді, що відповідає як загальним вимогам і викликам сучасності, так і підвалинам формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь. Поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи, і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості.

В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності, як консолідуючого чиннику розвитку українського суспільства та української політичної нації. Важливу роль у просвітницькій діяльності посідає відновлення історичної пам’яті про тривалі державницькі традиції України [7].

Громадянсько-патріотичне виховання проводиться з метою формування в учнівської молоді рис громадянина України, вироблення національного патріотизму, глибокого розуміння громадянського обов’язку, пошани до Конституції України, державних символів.

Саме питання патріотизму є складним і багатогранним. Зрозуміти багатогранність цього поняття допомагає його структура, яку О. Коркішко [8] подає через ставлення до:

себе: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність;

людей: толерантність, національний такт, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти, відповідальність перед своєю нацією;

Батьківщини: громадська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, бажання працювати для розвитку країни, підносити її міжнародний авторитет, повага до Конституції та законів держави. Гордість за успіхи держави, суспільна активність та ініціативність;

національних цінностей: володіння українською мовою, бажання й потреба в накопиченні, збереженні та передаванні родинних та національних звичаїв, традицій, обрядів; дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, шанобливе ставлення до національних та державних символів, почуття дбайливого господаря своєї землі.

Бути патріотом – означає духовно підняти, бути відповідальним перед собою і перед людьми за свої вчинки, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, ставити її інтереси вище своїх власних, прагнути робити все можливе, щоб зберегти її народ та її культуру, захищати її інтереси і кордони.

О. Вишневський розрізняє [5, с. 5]:

етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, любові до рідної мови, культури, власної історії тощо;

територіальний – ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, місця, клімату тощо, де людина народилася.

державницький – ґрунтується на державній ідеології і пов'язується з поняттям громадянськості, відданості своєму народу, гордості за його культурні надбання, вболівання за його долю.

Дослідження В. Костіва [9, с. 7–16] показали, що основними інтегративними якостями, які в сукупності складають моральну і громадянську культуру особистості є (табл. 1, 2)/

Виокремлені якісні структурні елементи моральної і громадянської культур містять важливу частину морально-патріотичної культури особистості як цілісного поєднання двох інтегральних властивостей/.

Ці якості та відносини вважаємо *базовими*, засадничими для формування морально-громадянсько-патріотичної культури особистості. Вони виступають цементуючим ядром для всіх інших якостей і відносин, які є і можуть бути дотичними до двох важливих інтегральних властивості особистості – моральної та громадянської культур людини.

Володимир Великий, Володимир Мономах, Іларіон, Ярослав Мудрий та інші видатні українські державобудівники все своє життя піклувались, щоб народ знав і любив свою землю, мову, народні звичаї та військові традиції своїх батьків, щоб господарі цієї землі були дійсними, справжніми воїнами-патріотами [4, с. 31].

Із покоління в покоління козацька педагогіка сприяла формуванню в молоді традицій, що склали кодекс лицарської слави: готовність боротися, аж до смерті за волю, віру, честь і славу, ризикувати небезпекою заради Матері-України; стійко й непорушно захищати свою землю, свою Батьківщину. «Діла козацьких часів сильніші

ніж слова, – зазначав Г. Ващенко. – Цей період нашої історії дав багато дійсно величних постатей, як жоден з інших народів. Перше місце серед них посідають Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Могила. Головні риси їх: висока релігійність, жертвенний патріотизм і безмежна мужність, яка часто викликала розпач у ворогів українського народу» [4, с. 41].

Таблиця 1

Інтегративні якості моральної і громадянської культур особистості

	Моральні якості	Громадянські якості
Я-1	духовність і відповідальність	національна ідентичність і міжнаціональна толерантність
Я-2	оптимізм і мужність	прихильність до вселюдських цінностей і місцевий патріотизм
Я-3	патріотизм та інтернаціоналізм	громадянська гідність і громадянський обов'язок
Я-4	активність і бережливість	національний менталітет і національна самосвідомість
Я-5	колективізм і самостійність	державна патріотичність і державницький оптимізм
Я-6	працелюбність і старанність	громадянська дисциплінованість і громадянська активність
Я-7	гуманність і альтруїзм	відданість і вірність справі національного державотворення
Я-8	чуйність і вдячність	збереження родоводу, честі родини, громади та демократичність
Я-9	дисциплінованість і розсудливість	повага національних традицій та приязнь до громадянських обрядів
Я-10	принциповість і справедливість	національна одномовність та національна гордість
Я-11	вірність і гідність	етнічний плюралізм та етнічна екзофілія
Я-12	скромність і чесність	громадянська відповідальність і громадянська мужність

Козаччина була духовною святинею народу, твердинею, символом свободи, людської і національної гідності, чесності, талановитості та краси, могутності і незалежності України.

Українська козацька педагогіка військово-патріотичного напрямку, створена нашими предками, мала унікальне значення для формування у зростаючих поколінь українців синівської вірності, любові до України, високої духовності.

Тому й сучасна козацька педагогіка, яка формує у молоді велику любов до народу, землі, до рідної культури, Батьківщини, плекає у ній незламну силу волі і духу, високу лицарську відвагу і духовність. Провідними напрямками військово-патріотичної роботи в козацькій педагогіці були: виховання захисників народу від чужоземного поневолення, відстоювання незалежності Української держави, прищеплення лицарських чеснот, плекання любові до рідної землі, до України.

Школа покликана допомогти учням правильно зрозуміти, що українська традиційна родина – то перший осередок навчання й виховання патріотизму, національної свідомості, демократизму і людяності.

Моральні та громадянські відносини –
складові морально-патріотичної культури особистості

	у сфері моральної культури (МК)	у сфері громадянської культури (ГК)
	ставлення до:	
B-1	Бога і світу	представників рідної нації і національних меншин
B-2	життя і смерті	вселюдських і національних цінностей
B-3	Батьківщини та інших країн	прав і обов'язків громадянина
B-4	загальнонародного надбання і природи (флори і фауни)	ідеї національного (державного) буття і національної ідеології
B-5	суспільних груп (сім'ї, гурту, класу тощо)	Вітчизни та інших держав
B-6	праці й навчання	загальносуспільного надбання і природи рідного краю
B-7	людей (старших і молодших)	справ державотворення і державної вірності
B-8	людей (батьків і родичів)	суспільних груп (родини, гурту, громади) та асоціацій (організацій) громадян
B-9	людей (вчителів і наставників)	громадянських традицій та обрядів
B-10	людей (друзів і ровесників)	мови та символіки держави
B-11	людей (юнаків і дівчат)	громадян своєї та інших держав
B-12	людей (до себе та інших)	престижу та захисту Вітчизни

Виховання патріотизму мусить розпочинатися з перших років життя дитини. Дітей, що ще не вмюють ходити, треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних тварин. Все це залишиться в дитячій душі, осяяне почуттям радості і покладе основи любові до рідної природи. Раннє дитинство – один з найщасливіших періодів у житті дитини. Дитина відвертими, нічим не затуманеними очима дивиться на світ Божий, все притягає її увагу: і сонячне проміння, що грає на стіні, і барвиста квітка, і котик, що грається на підлозі. Все це стає для дитини джерелом чистої незаплямованої радості, яку дитина часто виявляє в дзвінкому сміху. В цей же період починаються дитячі ігри, це найбільше джерело дитячих радощів. Всі ці переживання глибоко западають в душу дитини, стають органічною частиною її особистості, органічно зв'язують її з оточенням, у якому вона живе, викликають любов до нього, спочатку стихійну, а потім і свідому. Багато людей, особливо в старості, з великою насолодою згадують перші роки життя, і те оточення, в якому воно проходило, – і якими милими тоді здаються і рідне село і садочок коло хати і товариші дитинства, і собачка, з якою ми грались у дитинстві.

Найближчою любовою для дитини істотою є її мати. Потужним джерелом приємних переживань малої дитини є колискова пісня матері, змісту її теж не розуміє дитина, але настрої її, а особливо милий голос матері, можна сказати, на ціле життя залишиться в душі дитини, як джерело найшляхетніших переживань її.

Велике значення у вихованні дитини має моральна атмосфера, що панує в родині. Сердечні добрі відносини між батьками, їхня життєрадісність і бадьорість, віра в майбутнє благодійно впливають на дитину, посилюють у неї любов до батьків. А останнє є основою патріотизму, бо родина це – мала батьківщина, на ґрунті якої будується і Батьківщина велика. Українська дитина з 3–4 років мусить знати, що вона має свою Батьківщину – Україну. Коли дитина підросте і стане більше розуміти, їй необхідно від часу до часу, посилено, в простій формі розповідати про Україну, про її минуле, природу, звичаї тощо.

Могутню роль у вихованні любові до Батьківщини відіграє слово, в першу чергу живе, а потім і друковане. Рідні казки та історичні оповідання вводять дитину в коло духовного життя нації, а історичні оповідання знайомлять її з минулим свого народу, що стає для неї рідним і милим. Треба вчити дітей українських пісень, доступних для їхнього розуміння і почувань.

Дошкільний вік часто називають періодом гри. Гра є найбільшим джерелом дитячої радості. Переживаючи в процесі гри хвилини найчистішої радості, дитина прив'язується душею до всього, що зв'язане з її грою: до своїх товаришів, до рідної природи, до свого села чи міста, до своєї родини.

Пісня і гра мають свій повний сенс і могутній вплив на психіку дитини переважно тоді, коли дитина живе не ізольовано, а в товаристві інших дітей. Товариші – це свої, близькі люди, що спільно гралась і співали. Любов до них, як і до рідної природи, спочатку має стихійний, неусвідомлений характер, але поступово на ґрунті її розвивається любов свідомо, що поширюється потім і на цілу націю. Дитячий садок мусить бути організований як велика дружня родина. В дитячому садку простіше і легше застосовувати такий засіб виховання, як декламація дітьми патріотичних віршів.

Шкільний, як і дошкільний період життя дитини мусить бути наповнений бадьорими, світлими переживаннями, щоб потім у зрілому або старечому віці вона могла з великою приємністю згадувати їх [3, с. 77–85].

Великий вплив на учнів мають яскраві образи народних героїв та борців за незалежність своєї країни у художніх творах письменників. Тому робота над образами на уроці не тільки сприяє розвитку навичок уважного і творчого читання, а й національно-патріотичного виховання «постійної готовності до відсічі» зазіхань на державну незалежність, чистоту рідної мови, збереження та примноження національної культури та природи.

Одним із напрямів національно-патріотичного виховання в умовах глобальної екологічної кризи є формування в особистості ціннісного ставлення до довколишнього середовища та самого себе, а також активною за формою та моральною за змістом життєвої позиції [1, с. 4]. Значну увагу звернено на значення людини, як особистості, формування її наукового світогляду, моральності, гуманності, естетичного смаку, екологічної культури. Кінцевою метою національно-патріотичного виховання особистості є підготовка її до повноцінного суспільного життя, яке передбачає виконання ролі громадянина України, громадського діяча тощо в конкретних умовах.

Природа є потужним фактором виховання поваги й любові до своєї Батьківщини, формування моральних якостей, насамперед національної свідомості. Патріотичний напрям у системі роботи з екологічного виховання учнів особливо важливий, оскільки сучасні проблеми це конфлікт різних інтересів людини і суспільства в цілому – політичних, соціальних, екологічних тощо [2, с. 6, 7, 9, 10, 11].

Усвідомлення школярами значення природи як універсальної цінності сприятиме формуванню громадянських та національно-патріотичних мотивів, які ґрунтуються на бажанні примножувати природні багатства й пов'язані із почуттям обов'язку перед суспільством що до охорони природи своєї Батьківщини.

Уміння й навички з вивчення та охорони навколишнього природного середовища становлять один із найважливіших компонентів змісту освіти.

Насамперед важливо сформувати в учнів уміння оцінювати найближче природне оточення: двір, вулицю, присадибну ділянку, парк, ліс, тощо. Для цього й проводяться спостереження під час екскурсій на природу.

Таким чином, соціальне виховання, починаючи від найпростішого переймання дитиною в свого найближчого оточення, доходить до широких ідеалів, до глибокої самосвідомості як громадянина, як члена держави, як сина свого народу [11, с. 43].

Висновки. Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві [10].

1. Бех І. Патріотичне виховання дітей та молоді / І. Бех, К. Чорна // Позашкілля. – 2011. – № 10. – С. 9–16.

2. Білявський Г. Основи екологічних знань / Г. Білявський, Р. Фурдуй. – К. : Либідь, 1997. – 286 с.

3. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. – Дрогобич, 1997.

4. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, вихованців молоді і батьків. – 3-є вид. – Полтава : Полтав. вісник, 1994. – Т. 1. – 199 с.

5. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : [посібник]. – О. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003, – 246 с.

6. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної педагогіки : [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О. Вишневський. – Д. : Коло, 2006. – 604 с.

7. Концепція національно-патріотичного виховання. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 64.

8. Коркішко О. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. Коркішко; Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2004. – 20 с.

9. Костів В. Теоретичні засади морально-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах регіону / В. Костів // Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Косів – Вижниця, 26–28 жовтня 2006 р. – Снятин : ПрутПринт, 2006. – С. 7–16.

10. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 64.

11. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Русова. – Львів-Краків-Париж : Просвіта, 1993. – 127 с.

12. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори / К. Ушинський. – К. : Радянська школа. – 1983. – 243 с.

The article sets out to establish the importance of national and patriotic upbringing of children and young people on present day Ukraine. It defines structural components of civic and patriotic upbringing, dependency of moral and civic relations and integral qualities of moral and civic culture of a personality.

Key words: national and patriotic upbringing of children and young people, moral and civic culture of a personality, biuniqueness dependency of moral and civic relations and integrative qualities of moral and civic culture.

doi:10.15330/esu.10.120-127

УДК 37.037
ББК 74.268.3

Роксоляна Зозуляк-Слущик, Богдан Ковбас

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті проаналізовано засоби масової інформації як чинник формування агресивної поведінки та схильності до насильства старшокласників. Розкрито особливості впливу творів художньої літератури на агресивність і ворожість у середовищі старшокласників.

Ключові слова: агресивна поведінка, засоби масової інформації, твори художньої літератури, старшокласники, ворожість.

Постановка проблеми. Історія людства довела, що агресивність є невід'ємною частиною життя суспільства, проте, форми її проявів можуть бути як більш небезпечними, так і цілком неприпустимими. Сучасні засоби масової інформації, а також певною мірою твори художньої літератури відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки та схильності до насильства у молодіжному середовищі [1, с. 106].

Аналіз останніх досліджень. В останні роки суттєво виріс науковий інтерес до проблем дитячої агресивності. Проблематика агресії і агресивної поведінки є предметом дослідження вчених різних країн, серед яких найбільшим визнанням користуються праці: А. Адлера, А. Бандури, А. Басса, Л. Берковеця, Р. Берона, К. Лоренца, Д. Ричардсона, З. Фрейда, Е. Фромма.

Вважається, що телебачення все-таки значно впливає на особистість і на поведінку людини. Однак сила його впливу й досі залишається невивченою до кінця. Зрозумілим є одне: чим більше діти та молодь дивляться по телебаченню акти насильства, тим більшою є для них ймовірність застосування агресивної поведінки за певних обставин в реальному житті. Результати досліджень WisdomWorks Ministries показали, що 41 % американських підлітків або читали, або дивилися історії про Гаррі Поттера. В результаті цього 12 % з них серйозно зацікавилися чаклунством, а 66 % опитаних брали участь у різних окультних ритуалах. Тобто, ідентифікація з віртуальними персонажами є невід'ємним фактом нашого життя [2, с. 287].

Метою статті є дослідження рівня деструктивного впливу засобів масової інформації та творів художньої літератури на формування агресивної поведінки старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Важливим є виявлення співвідношення поширення агресії серед старшокласників та впливу на них із боку засобів масової інформації, а також творів художньої літератури.

Для вивчення ступеня впливу засобів масової інформації на учнівську молодь, виявлення схильності до агресивної поведінки нами було проведено дослідження серед учнів дев'ятого класу Івано-Франківської ЗОШ № 23. Опитано 42 респонденти.